

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2023-yil 3-son

VOLUME 7 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2023.7.3.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref
Content
Registration

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **SODIKOV AKMAL SHAVKAT O'G'LI**
Norma ijodkorligi jarayonini takomillashtirish-
ning istiqbolli yo'nalishlari
- 17 **MUSTAFAQULOV DILSHOD
SALOMOVICH**
Huquq prinsiplari va uning huquqiy tizimda
tutgan o'рни

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 25 **AXROROV ADXAMJON ASRORKUL O'G'LI**
O'zbekiston Respublikasi ekologiya sohasidagi
davlat boshqaruvida davlat-xususiy sheriklikni
qo'llashning ayrim masalalari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 39 **ГУЛЯМОВ САИД САИДАХРАРОВИЧ**
Реформирование процесса защиты
диссертаций в юридической науке
как императив развития правовой системы
Узбекистана
- 49 **MAMANAZAROV SARDOR
SHUXRATOVICH**
BIG DATA tushunchasi va huquqiy tabiati
- 57 **МАХАМАДХУЖАЕВА МУНИСАХОН
НЕЪМАТХУЖАЕВНА**
Особенности цифрового гражданского
оборота и защиты цифровых прав

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 64 **ЕРНИЯЗОВ ИСЛАМ РУСЛАНОВИЧ**
Взаимодействие международных строитель-
ных контрактов и договоров об инвестициях:
возможности для гармонизации коммер-
ческих и общественных интересов
- 76 **ABDURASULOVA QUMRINISA
RAIMKULOVNA**
BURANOVA RAZIYA YERMAHAMED QIZI
Jinoyatchilikni prognoz qilish va uni amalga
oshirish metodlari
- 88 **HAKIMOV KOMIL BAXTIYAROVICH**
Zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chiqib
qasddan odam o'ldirish jinoyati tarkibini
aniqlash va kvalifikatsiya qilish masalalari
- 98 **BERDIALIYEV BAXTIYOR ERKINOVICH**
Jamoat tartibiga qarshi jinoyatlarning
sabablariga doir ilmiy yondashuvlar
- 106 **ISMAILOV AHMAD ISMAILOVICH**
Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish
darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan
shaxslarning kriminologik tavsifi
- 114 **SHONAZAROV ABDUVALI
SHONAZAROVICH**
Hujjatlarni qalbakilashtirish va qimmatli
qog'ozlarni soxtalashtirish, ko'chirilgan
dastxatlar, hujjatlarning o'zgartirilganligi
bilan bog'liq jinoyatlarni aniqlash
- 121 **ATANIYAZOV JASURBEK
KURBANBAYEVICH**
Jinoiy javobgarlikdan ozod etishda
javobgarlikka tortish muddatining o'tganligi
asosi: muammo va yechimlar

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

131 **SAYFULLAYEV BAHODIR
BAXROMOVICH**

Ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsga nisbatan tibbiy yo'sindagi majburlov choralari qo'llanayotgan jinoyat ishlarida himoyachining ishtirokini takomillashtirish

140 **ЭРКАБОВЕВ АЗИЗБЕК АСИЛБЕКОВИЧ**

Интеграция Республики Узбекистан в глобальную систему контроля за наркотиками

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2023.7.3./IGWL8197>
UDC: 343.221.5+343.231(045)(575.1)

VOYAGA YETMAGANLARNI O'Z JONIGA QASD QILISH DARAJASIGA YETKAZISH JINOYATINI SODIR ETGAN SHAXSLARNING KRIMINOLOGIK TAVSIFI

Ismailov Ahmad Ismailovich,
O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0009-8886-9934
e-mail: forishim@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxslarning kriminologik tavsifiga doir masalalar bayon etilgan. Bundan tashqari, voyaga yetmaganning o'z joniga qasd qilishdagi jinoyatchi shaxs tushunchasi, uning ijtimoiy-demografik, biofizilogik va ma'naviy-ruhiy tavsifi tahlil etilib, olimlarning bu boradagi fikrlari o'rganilgan. Muallif maqolada o'z fikrlarini bayon etish orqali voyaga yetmaganning o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazgan jinoyatchining shaxsiga "Shaxs, ijtimoiylashuv jarayonida o'ziga jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq normalari va qoidalarini mensimaydigan, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga bepisand, o'z xatti-harakatining jamoat xavfliligiga zid ekanligini bilishiga qaramay, ularga rioya qilmaslik va buzishga moyil bo'lgan xulq-atvorga ega shaxs", degan ta'rifni ham berib o'tadi. Bundan tashqari, maqolada muallif jinoyatchilarni "zo'ravon", "g'arazgo'y", "mansabparast", "o'ynoqi" va "qasoskor" hamda "himoyachi" kabi tasniflarga bo'lib o'rganadi. Tadqiqotda voyaga yetmaganning o'z joniga qasd qilishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan qo'zg'atilgan jinoyat ishi materiallarini o'rganish natijasida aksariyat hollarda ushbu jinoyatdan jabrlangan shaxslarga nisbatan ruhiy tazyiq o'tkazish bilan bog'liq zo'ravonlik oqibatida sodir etilganligi aniqlangan.

Kalit so'zlari: voyaga yetmaganlar, o'z joniga qasd qilish, sabablar, omillar, jinoyatchi shaxsi, tasnif, javobgarlik, jazo, oilaviy nizolar, xulq-atvor.

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЦ, СОВЕРШИВШИХ ПРЕСТУПЛЕНИЕ ПО ДОВЕДЕНИЮ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ДО САМОУБИЙСТВА

Исмаилов Ахмад Исмаилович,
самостоятельный соискатель
Университета общественной безопасности
Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с криминологической характеристикой лиц, совершивших преступление по доведению несовершеннолетних до самоубийства. Кроме того, в статье анализируется понятие преступника в самоубийстве несовершеннолетнего, его социально-демографическая, биофизиологическая и духовно-нравственная характеристика, а также изучаются мнения учёных по этому поводу. В статье автор характеризует преступника, доведшего несовершеннолетнего до самоубийства в результате выражения своих мыслей, как лицо, пренебрегающее установленными в обществе нормами и правилами этикета в процессе социализации; имеющее склонность к неповиновению и нарушению интересов человека, общества, государства, хотя и знает,

что его поведение нарушает общественную безопасность. Кроме того, в статье автор классифицирует преступников по таким характеристикам, как «жестокие», «злонамеренные», «амбициозные», «смешливые», «мстительные» и «защитники». В статье в результате изучения материалов уголовного дела, возбуждённого в отношении лиц, виновных в самоубийстве несовершеннолетнего, сделан вывод, что в большинстве случаев оно было совершено в результате насилия, связанного с психологическим давлением на потерпевших от данного преступления.

Ключевые слова: несовершеннолетние, самоубийство, причины, факторы, личность преступника, классификация, ответственность, наказание, семейные конфликты, поведение.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS WHO COMMITTED THE CRIME OF DRIVING MINORS TO SUICIDE

Ismailov Ahmad Ismailovich,

Independent Applicant of the University of
Public Security of the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article describes the issues related to the criminological description of the criminal in the suicide of a minor. In addition, the article analyzes the concept of a criminal person in the suicide of a minor, his socio-demographic, biophysiological, and spiritual description, and studies the opinions of scientists in this regard. In the author's article, he describes the criminal who caused the suicide of a minor to the point of suicide as a result of expressing his opinion: «a person who disregards the norms and rules of etiquette established for him in society in the process of socialization, disregards the interests of the individual, society, and the state, and is contrary to the public danger of his behavior despite knowing that they are, a person with a behavior that tends to violate and not comply with them. In addition, in the article, the author studies criminals by classifications such as «violent», «malicious», «career», «playful» «vindictive» and «protective». In the article, as a result of the study of the materials of the criminal case filed against the persons guilty of the suicide of a minor, it was found that in most cases, it was committed as a result of violence related to psychological pressure on the victims of this crime.

Keywords: juveniles, suicide, causes, factors, criminal identity, classification, responsibility, punishment, family conflicts, behavior.

Kirish

Mamlakatda qonunchilikni yanada mustahkamlash, qonunbuzarlikning oldini olish va jinoyatchilikka qarshi kurashishni kuchaytirish, umuman hozirgi iqtisodiy islohotlar davrida qonun ustuvorligini ta'minlash har bir mutasaddi rahbar, ayniqsa, huquq-tartibot idoralarining dolzarb vazifasi bo'lib qolishi kerak.

Umuman olganda, salbiy hodisalarning barchasi, jumladan, jinoyatchilik ham ma'naviy qashshoqlik, ma'rifiy kemtiklik sharoitida vujudga keladi. Ana shu xulosadan kelib chiqib aytish mumkinki, qonunbuzarlikning oldini olish, tartibbuzarlikka qarshi kurashishni kuchaytirish, hozirgi iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish davrida qonun ustuvorligini ta'minlash faqat huquqni muhofaza qilish idoralarininggina emas, balki har bir rahbar, mahalla va jamoatchilikning muhim vazifasiga aylanishi kerak.

Jinoyatchi va jabrlanuvchi shaxsini tasniflash muhim analitik va profilaktik ahamiyatga egadir. U jinoyatchilik sabablarini yanada chuqurroq va har tomonlama o'rganish, jinoyatlarning oldini olish va prognoz qilish tizimini ishlab chiqishga yordam beradi. Shu sababli jinoyatchi va jinoyat jabrlanuvchilarini tasniflash kriminologiyani dolzarb muammolaridan biridir.

Material va metodlar

Maqolada voyaga yetmaganning o'z joni-ga qasd qilishda jinoyatchi shaxsning krimi-

nologik tavsifiga doir masalalarni tahlil etishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy qiyosiy-huquqiy, statistik, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish, huquqni qo'llash amaliyoti usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

"Shaxs" tushunchasi insonning ijtimoiy foydali mehnatga munosabatini, inson ijtimoiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan xossalarni shakllantirish uchun o'zi ustida qanday ishlashini muqarrar tarzda qamrab oladi [1, 61-b.].

Shaxs tarkibi to'g'risidagi masala muhim metodologik muammolardan biridir.

Sotsiologiyada shaxsning kamida uch muhim tarkibiy elementi farqlanadi [2, 157-b.]:

1) shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy holati avvalo uning ishlab chiqarishga munosabati – ishlab chiqarish munosabatlari tizimida shaxsning o'rni, qaysi ijtimoiy tabaqaga mansubligi;

2) shaxs qaysi funksiya va rollarni bajarishi;

3) shaxs hayoti va faoliyati motivlarining, manfaatlar (ijtimoiy, shaxsiy), ehtiyojlar (moddiy, ma'naviy) tizimining xususiyati, ya'ni shaxsning moyilliklari.

Jinoyat subyekti shaxsini o'rganish zahirida yuqorida qayd etilgan umumiy asosiy qoidalar yotishi lozim.

Jinoyatchi shaxsi – avvalo jinoyat subyekting shaxsidir. Jinoyat qonunchiligiga binoan, jinoyat subyekti uni aynan subyek deb topish uchun zarur ko'rsatkichlarga ega bo'lishi lozim. Bunday ko'rsatkichlar uchta: jismoniy shaxs (jahonning ba'zi bir mamlakatlari yuridik shaxslarni ham jinoyat subyekti deb topish imkoniyati nazarda tutilganki, bunga qo'shilish qiyin), shaxsning muayyan yoshga to'lganligi (MDHning bir qancha mamlakatlari qonunchiligiga ko'ra 14, 16, 18 yosh, jahonning ba'zi bir mamlakatlari jinoyat kodekslariga binoan esa bundan ham kichikroq yosh) va aqli rasolik [1, 68-b.].

Ammo jinoyatchi shaxsini tavsiflash uchun jinoyat subyekting faqat jinoyat-huquqiy belgilari yetarli emas. Muayyan subyektning jinoyat sodir etishi faqat jinoyat

sodir etgan odam shaxsi mavjudligini e'tirof etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Jinoyat subyekting shaxsi odamning asosan jinoiy xulq-atvor xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan boshqa har xil ko'rsatkichlarini ham qamrab oladi. Jinoiy xulq-atvor eng avvalo odamni qurshagan borliq, muhit bilan belgilanadi.

Lekin ayni vaqtda u shaxsning muayyan mayllari, intilishlari, xulq-atvor motivlari va maqsadlarini ham aks ettiradi. Tabiiyki, odamga qanday salbiy xususiyatlar xos bo'lmasin, agar u jinoyat sodir etmagan bo'lsa, uni jinoyatchi deb hisoblash mumkin emas. Jinoyat sodir etganlik holati muayyan odamni g'ayriijtimoiy shaxs sifatida tavsiflaydi, lekin uning mazmun-mohiyatini to'liq tushuntirib bermaydi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, shaxsning xulq-atvori buzilishi (deviant) uni salbiy holatlarni sodir etishga undaydi.

Jamiyat a'zolarining xulq-atvorining shu jamiyatda qabul qilingan axloqiy va huquqiy me'yorlarga muvofiq kelishi kishilarning farovon turmushining muhim omillaridan bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun har qanday jamiyatda insonlarning nomaqbul xulq-atvorini pasaytirishga harakat qilib kelinadi. Chunki bu holat ijtimoiy hayotning barcha sohalariga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi muqarrardir.

Shuni qayd etish joizki, voyaga yetmaganning o'z joniga qasd qilishida aybdor shaxs va jabrlanuvchi shaxsini tavsiflashning o'ziga xos xususiyati shundaki, jinoyat qonunchiligida belgilangan boshqa hayotga qarshi jinoyatlardan farqli ravishda ushbu jinoyatda o'lim aybdor emas, balki jabrlanuvchining o'zi tomonidan amalga oshiriladi. Biroq ushbu jinoyat, aybdorning zo'ravon xatti-harakatlari natijasida sodir etiladi.

Ma'lumki, zo'ravonlik bilan inson hayotidan mahrum qilish har doim eng og'ir jinoyatlardan biri bo'lib kelgan. "Jinoyat sodir etishda zo'ravonlik tashqi dunyoda o'z ifodasini topgan erkinlikning mavjud bo'lishiga

qarshi zo'rlik ishlatishda namoyon bo'ladi. Xuddi shunday, jazoni qo'llash faqat shaxsning tashqi qilmishiga nisbatan qo'llanishi mumkin".

S.S. Niyozova zo'ravonlikka quyidagicha ta'rif beradi: "Zo'ravonlik – jabrlanuvchi xavfsizligiga qasddan, qonunga xilof ravishda jinoiy tajovuz qilish, uning organizmiga (organlari, to'qimalari va ularning fiziologik funksiyalari) irodasiga qarshi (yoki undan tashqari) jismoniy (energetik) yoki ruhiy (informatsion) ta'sir etish yo'li bilan jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazish" [3, 26-b.].

Bizningcha ham zo'ravonlik deganda aynan jabrlanuvchining huquqlarini qasddan mensimasdan, uning xohishiga zid ravishda aybdor shaxsning o'tkazadigan jismoniy, ruhiy va jinsiy xatti-harakatlarini tushunish lozim.

Ta'kidlash kerakki, jinoyatchi shaxsi tushunchasi har doim ham tom ma'noda emas, balki jinoyat qonunida to'liq shartli ravishda o'z aksini topgan. Bu holat muayyan harakatlarni jinoyat deb tasniflash butunlay qonun chiqaruvchiga bog'liqligi bilan aloqador deyish mumkin.

Jinoiy xulq-atvor shaxsda uning jismoniy va aqliy imkoniyatlari doirasida shakllanadi. Jinoiy xulq-atvor va qonunga bo'ysunuvchi fuqaroning xatti-harakati o'rtasidagi asosiy farq, uning xohish-irodasi va ruxsat etilgan narsalar doirasini belgilashdir. Qadriyat va axloqiy tarbiyaning yo'qligi, o'z ehtiyojlarini qondirish istagi jamiyat tomonidan o'rnatilgan xatti-harakatlar normalari va qoidalariga rioya etishga toqatsizligiga olib keladi. Boshqacha aytganda, shaxsning jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalari va qoidalarini buzuvchi turmush tarzi shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Yuridik adabiyotlarda jinoyatchilarning quyidagi turlari ajratiladi [4; 5, 87-b.].

"zo'ravon" – maqsadi tazyiq va jabr-zulm keltirish;

"g'arazgo'y" – maqsadi o'zganing mulkini yoki pul mablag'larini egallash;

"mansabparast" – maqsadi o'zini qadrlash hissi yuqoriligi (ya'ni hurmattalab) va yuqori ijtimoiy mavqeni egallash;

"o'ynoqi" – qonun chegarasini kesib o'tish va insonning belgilangan me'yorlarini buzishga moyilligi bilan ajralib turadi;

"qasoskor" – o'ziga nisbatan qilingan nohaqlikdan kek saqlab, uni qaytarmaguncha ko'ngli tinchimasligi bilan ajralib turadi;

"himoyachi" – jinoyat sodir etishning haqiqiy yoki xayoliy xavfining oldini olish istagi yuqoriligi bilan ajralib turadi [6, 38-b.].

Albatta ushbu toifalar jinoyatchi shaxsi ro'yxatini to'liq qamrab olmaydi, lekin fikrimizcha, u jinoiy kontingent turlari haqida umumiy tushunchani shakllantirish uchun yetarli tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi JK 103-moddasida o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazish, shaxsni qo'rqitish, unga rahmsiz muomala qilish yoki uning sha'ni va qadr-qimmatini muttasil ravishda kamsitish yo'li bilan amalga oshiriladi, bu aslida jinoyat sodir etgan shaxslarning asosiy kriminologik xususiyatlarini aks ettiradi deyilgan.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, milliy qonunchilik normasida ham, respublika huquqshunoslik bilim yurtlarida o'qitiladigan adabiyotlarda ham (shu jumladan, respublika huquqshunos olimlari tomonidan ham) o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan jinoyatchi shaxsini tavsiflash masalasiga yetarlicha e'tibor berilmagan. Shu sababli biz o'rganilayotgan qilmishni sodir etgan jinoyatchi shaxsiga nafaqat kriminologik baho berish, balki uning jinoiy xulq-atvor turlarini ham ajratib ko'rsatamiz.

Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan qo'zg'atilgan jinoyat ishi materiallarini o'rganish natijasida aksariyat hollarda ushbu jinoyatdan jabrlangan shaxslarga nisbatan ruhiy tazyiq o'tkazish bilan bog'liq zo'ravonlik sodir etilganini ko'rish mumkin.

O'rganilayotgan normaning obyektiv tomoni odatda kishining sog'lig'i uchun amalda

shikast yetkazishi mumkin bo'lgan narsalar va uy-ro'zg'or buyumlari yordamida amalga oshiriladigan badanga turli darajadagi shikast yetkazish, boshqa xarakterdagi zarbalar berish, shuningdek, jabrlanuvchiga uyatsiz so'zlarni aytish orqali ma'naviy azob berish, inson qadr-qimmatini kamsitish, tahdid va shunga o'xshash shantajliklar, shu jumladan, jabrlanuvchi o'z joniga qasd qilmasa qiynoqlarni to'xtatmaslik tahdididan iborat.

Mazkur tadqiqot doirasida 200 dan ortiq sud hukmlarini o'rganish voyaga yetmaganlarning o'z joniga qasd qilishida aybdor bo'lgan jinoyatchi shaxslarning kriminologik tavsifini tuzish imkonini berdi.

Tahlillar voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilishda aybdor bo'lgan jinoyatchi shaxslar asosan erkaklar tomonidan sodir etilganligini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkich 89,6 foizni tashkil etadi. Shuningdek, o'rganishlar huquqbuzarning shaxsi umumiy qabul qilingan xatti-harakatlar normalarini e'tiborsiz qoldiradigan, salbiy axloqiy va psixologik xususiyatlarga ega zo'ravonlik sifatida qaralishi kerakligini taqozo etadi.

Bundan tashqari, sudning ayblov hukmlari bilan tanishish jinoyatchining xulq-atvoriga quyidagi tavsiflarni berish imkonini beradi, ya'ni despotizm muhitini yaratish, jabrlanuvchida uning hayoti va sog'lig'i uchun doimiy qo'rquvni uyg'otish, kaltaklashdan qo'rqitish, bezorilik qilish, shaxsni ma'naviy tahqirlash, ruhiy jarohatlash; tajovuzkor psixologik ta'sir (og'zaki haqoratlar, qo'pol talablar, ayblovlar, doimiy ravishdagi g'azablar va h. k.).

Sud-tergov amaliyotini o'rganish bizga jabrlanuvchiga nisbatan sodir etilgan tahdidlar, badanga turli darajadagi shikast yetkazish va inson qadr-qimmatini muttasil ravishda kamsitish oqibatida unda psixologik tushkunlik paydo bo'lishi o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxsning o'z jismoniy va ruhiy holatini bilishi bilan bog'liq, u jabrlanuvchiga nisbatan psixologik ustunlikdan foydalanadi, degan

xulosaga kelishga imkon beradi. Bunga jabrlanuvchiga nisbatan sodir etilgan bunday harakatlarning doimiy takrorlanishi (to'xtatilmasligi) sababli asosli deyish mumkin.

Bundan tashqari, jabrlanuvchi uyalgani, andisha qilgani yoki qo'rqqanidan hech kimga bu haqda xabar bermasligi va bu tabiiy ravishda aybdorga aybdorning javobgarlikka tortilmasligiga ishonchi komil bo'lib, tajovuzkorlikning kuchayishiga va tazyiqlar kabi jirkanch harakatlarni davom ettirishiga olib keladi. Bularni inobatga olib, o'zini o'zi o'ldirish darajasiga yetkazishda jabrlanuvchiga nisbatan jinoiy tajovuzlar zo'ravonlik ta'sirini qo'llash orqali sodir etiladi hamda bunda aybdor tajovuzning javobi yo'qligiga asossiz ishonishi sabab bo'ladi, degan fikrga kelishimiz mumkin [7, 528-b.].

A.I. Lojkin jinoiy tajovuz, uning paydo bo'lishi va shaxsda kechishi borasida batafsil to'xtalib o'tgan. Muallif tajovuz hodisasini o'rganar ekan, muayyan harakat shakli orqali ifodalangan jinoiy tajovuzkor zo'ravonlik xatti-harakati shaxsning jabrlanuvchiga nisbatan qilingan dushmanlik niyatini amalga oshirishini aniqlaydi. Bunday xatti-harakatlar jabrlanuvchining hayotiga so'zsiz zarar yetkazishga qaratilgan bo'ladi [8, 136-b.].

Bizning fikrimizcha, o'rganilayotgan hodisa kontekstida tajovuzkorlikning paydo bo'lishiga ko'pincha jabrlanuvchining o'zi sababchi bo'lishi, ya'ni ushbu holatlarni yashirishi va bu o'z-o'zidan zo'ravonlik va ruhiy tazyiq uchun aybdorga turtki bo'lishi, boshqacha aytganda, jabrlanuvchining bu holatidan foydalanib o'z harakatlarining javobi yo'qligiga ishonch hosil qilgan holda zo'ravonligini davom ettirishiga olib keladi.

Bir qator olimlar zo'ravonlik harakatlari sodir bo'ladigan bunday omilni ijtimoiy muhitning ta'siri sifatida qayd etishadi. Agressiv tendensiyalarning namoyon bo'lishiga butun jamiyat tomonidan yaratilgan ijtimoiy sharoitlar yordam beradi. Har bir inson shaxsining shakllanishi eng avvalo jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy munosa-

batlar bilan belgilanadi. Olimlarning fikriga ko'ra, aynan ushbu ijtimoiy munosabatlar insonning ayrim fazilatlarining ma'lum darajada rivojlanishiga yoki tanazzuliga yordam beradi [9, 383-b.; 10; 11].

Tadqiqot davomida o'rganilgan ayrim sud hukmlari yuqoridagi fikrlarning tasdig'idir. Jumladan, B. fuqaro N. bilan birga yashab, muntazam ravishda mast holda o'zi bilan birga yashovchi o'n yoshli qizi K.ga nisbatan nojo'ya harakatlar qilib kelgan. K.ga jismoniy og'riq keltiruvchi, shuningdek, salbiy ruhiy ta'sir ko'rsatadigan zo'ravonlik xarakteridagi harakatlarni amalga oshirgan, ya'ni jabrlanuvchining bo'ynidan ushlab, qo'llari bilan sochlarini silagan va qochib ketishiga to'sqinlik qilganida, jismoniy ustunligidan foydalalanib, uni ko'chaga haydash bilan tahdid qilgan holda ochiq derazaga sudrab olib borgan. Bundan tashqari, u jabrlanuvchining yuziga va tanasining turli joylariga qo'llari va kishining sog'lig'i uchun amalda shikast yetkazishi mumkin bo'lgan narsalar bilan muntazam ravishda kaltaklagan, voyaga yetmagan K.ga nisbatan qo'rqitish va behayo so'zlarni ishlatgan, natijada u o'z joniga qasd qilgan [12].

Shuningdek, tahlilda voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxslarning 50 foizini spirtli ichimliklarni iste'mol qilishga ruju qo'rganlar yoki jinoyat sodir etilgan vaqtda mast holda, ko'pincha vaqtincha mehnat faoliyati bilan shug'ullanmayotgan (ishsiz)lar tashkil etadi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 103-moddasi bo'yicha gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchilarning 37,5 foizini ilgari sudlangan shaxslar tashkil etadi.

Bunday omillar davlat organlari tomonidan huquqiy ta'sirning (masalan, tibbiy yo'sindagi majburlov choralari) yetarli darajada olib borilmayotganligi, jamoatchilik nazorati yo'qligi kabilar natijasida yuzaga keladi, deyish mumkin [7, 528-b.].

Voyaga yetmaganning o'z joniga qasd qilishida aybdor bo'lgan shaxsning xususiyatini

tavsiflashda jinoyatchi va jabrlanuvchi o'rtasidagi munosabatlarga ham alohida e'tibor qaratish lozim.

Tahlillar voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan aybdorlarning 89,7 foizi ushbu jinoyatdan jabrlangan shaxslarning yaqin qarindosh (qarindoshi, farzandlari (ko'pincha o'gay) va h.k.)lari tashkil etishini ko'rsatadi.

Oila turmush doirasida voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazishda, jinoyatchining shafqatsizligi jabrlanuvchining qaramlik holatiga bog'liq hisoblanadi. Boshqacha aytganda, aybdor "xudbin" xulq-atvori va "jirkanch" illatga egaligi bois jabrlanuvchining alohida yashash imkoniyati mavjud bo'lmaganidan foydalangan holda jabr-zulmni to'xtatmaydi.

Bu borada A.Sh. Murodov ta'kidlaganidek, oilada zo'ravonlik sodir etayotgan shaxslarning o'ziga xos xususiyati shundaki, shaxs oilaning boshqa a'zolariga nisbatan o'zining ruhiy (psixologik) ta'sirini ko'rsatishi jabrlanuvchining o'z joniga qasd qilishiga olib keladi [13, 85-b.].

Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxslarning ma'lumoti borasidagi tahlillar ushbu jinoyatni sodir etgan shaxslarning aksariyati (63,7 foizi) o'rta va o'rta maxsus ma'lumotga ega ekanliklarini ko'rsatadi.

Shu o'rinda qayd etish joizki, voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etish biryo'la shaxsga qarshi boshqa jinoyatlar sodir etish bilan ham tavsiflanadi. Tahlillar mazkur jinoyatni sodir etgan shaxslarga nisbatan Jinoyat kodeksining boshqa bir qator moddalari bo'yicha ham ayblov qo'yilganini ko'rsatadi.

Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxslarning xususiyatiga oid tavsifga yanada aniqlik kiritish maqsadida O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari tergov xizmatlari tergovchilari o'rtasida o'tkazilgan anketa so'roviga ko'ra, "Voyaga yetmaganlarni o'z

joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxslarning o'ziga xos xususiyatlari nimada (bir nechta variant tanlash mumkin)?" degan savolga respondentlarning 54,2 foizi "ruhiy holatida muammo borligi", 46,1 foizi "oliy ma'lumotga ega emasligi", 68,8 foizi "huquqiy ongi va huquqiy madaniyati pastligi", 48,2 foizi "ma'naviyati past ekanligi", 55,4 foizi "shafqatsizligi", 39,7 foizi "xudbinligi", 64,3 foizi "o'z harakatlarining jazosiz qolishiga ishonch" deya javob berishgan.

So'rovnoma asosida olingan javoblar voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyatini sodir etgan shaxsni shafqatsizlikka moyil, salbiy xulq-atvoriga ega ruhiy beqaror xususiyat egasi deyishimiz mumkin.

Xulosalar

Shularni inobatga olib voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazishda aybdor bo'lgan jinoyatchining shaxsi tavsifini shakllantirishni dolzarb ahamiyat kasb etadi deb hisoblaymiz va quyidagi mualliflik ta'rifini taqdim etamiz.

Voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazishni sodir etgan jinoyatchi shaxsi – shaxs, ijtimoiylashuv jarayonida o'ziga jamiyatda o'rnatilgan odob-axloq normalari va qoidalarini mensimaydigan, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlariga bepisand, o'z xatti-harakatining jamoat xavfliligiga zid ekanligini bilishiga qaramay, ularga rioya qilmaslik va buzishga moyil bo'lgan xulq-atvoriga egaligi bilan tavsiflanadi.

Bundan tashqari, mazkur shaxsning odobsiz, shafqatsiz, tajovuzkor, spirtli ichimliklar iste'mol qilishga moyil, boshqalarga g'amxo'rlik qila olmaydigan, noodatiy ehtiyojlari bo'lgan va shunday xohish-istaklarga ega, odamlarni ma'naviy va jismoniy azob-uqubatlarga duchor qilishga moyil, bunga erishish natijasida esa go'yoki boshqalardan ustunligini bildirib qo'yishdek xulq-atvoriga ega xususiyatlarini sanab o'tish lozimdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga

yetkazishni sodir etgan jinoyatchi shaxsini o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib quyidagi muayyan turlarga ajratish mumkin:

1. "Zo'ravon" – bu mavjud hayotiy sharoitlar tufayli tajovuzkor va zo'ravon xulq-atvoriga ega bo'lgan, jabrlanuvchini qasddan, asossiz va muntazam ravishda qiynoqqa solib, uni o'z joniga qasd qilishga jismoniy va ruhiy majburlaydigan shaxs. Bunday xatti-harakatlar ular o'z harakatlarining jazosiz qolishiga ishonishlari va boshqalarga bo'lgan shafqatsiz ehtiyojlarini qondirishga moyilligining yuqoriligi hisoblanadi.

2. "Lider" – maqsadi doimo boshqalardan har taraflama ustun bo'lish, o'zga shaxslarga past nazar bilan qaraydigan, shuningdek, o'z fikri, harakatlari hamda ichki munosabatlarning to'g'riligiga ishonadigan va buni boshqalar ham tan olishlarini xohlaydigan, shu bilan birga, jabrlanuvchining "qaram"ligidan foydalanadiganlardir.

3. "Hasadgo'y" – o'zgalarning yutuqlari va ustunliklarini hazm qila olmaydi va doimo bunga qarshi kurashadi, ya'ni o'zidan qaysidir sifati bilan ajralib turgan insonga yomonlik qilish payida bo'ladi yoki uni xohlashi bilan tavsiflanadi.

4. "Shantaj" – o'zgadan nomulkiy xususiyatga ega bo'lgan harakatni sodir etishga yoki sodir etishdan o'zini tiyishga majbur qilish maqsadida jabrlanuvchi yoki uning yaqin kishilariga zo'rlik ishlatish, mulkka shikast yetkazish yoki uni nobud qilish yoxud jabrlanuvchi uchun sir saqlanishi lozim bo'lgan ma'lumotlarni oshkor qilishga qaratilgan harakatlarni amalga oshirish oqibatida ushbu jinoyatni sodir etishi bilan tavsiflanadi.

Shu o'rinda qayd etish joizki, voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazishni to'liq tushunish uchun ushbu jinoyat jabrlanuvchisining shaxsini o'rganish joizdir.

Tadqiqot olib borilayotgan normaning o'ziga xos xususiyati ushbu jinoyatda o'lim jabrlanuvchining o'zi tomonidan sodir etilishidir. Shu bois ham boshqa jinoyat jabrlanuvchilaridan farqli ravishda ushbu jinoyat

jabrlanuvchisiga ko'proq e'tibor qaratish va o'rganish lozim.

Hozirda ko'p hollarda voyaga yetmaganlarni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazish jinoyati tufayli oilaning ayrim (ko'pincha ayollar) a'zolari, shuningdek, ba'zi kasb egalari, alohida turdagi mehnat faoliyati bilan shug'ullanuvchilar jinoyat qurboniga yoki jabrlanuvchisiga aylanib qolmoqda [14, 39-b., 62-b.].

Shu bois endilikda o'zining salbiy xulqi, turmush-tarzi va yurish-turishi bilan birga ijtimoiy mavqeyi va jismoniy holati, bajarayotgan mehnat faoliyati bilan bog'liq holda jinoyat qurboniga aylanishi mumkin bo'lgan shaxslarga nisbatan profilaktik chora-tadbirlarini ishlab chiqish va ularni amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

REFERENCES

1. Abdurasulova Q.R. Kriminologiya [Criminology]. Ed. M.Kh. Rustamboev. Tashkent, TSIL Publ., 2008, p. 61, 68.
2. Kriminologiya [Criminology]. General part. Ed. F.K. Zinnurov. Kazan, KYI MIA of Russia, 2019, 157 p.
3. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi [Victimological prevention of violent crimes against the person]. Abstract of Doctor's degree dissertation. Tashkent, TSUL, 2020, p. 26.
4. Burlakov V.N. Ugolovnoye pravo i lichnost' prestupnika [Criminal law and the personality of the criminal]. St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg State University, 2006, 238 p.
5. Kriminologiya [Criminology]. Ed. V.E. Eminov. Moscow, Prospekt Publ., 2015, pp. 87–88.
6. Niyozova S.S. Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning viktimologik profilaktikasi [Victimological prevention of violent crimes against the person]. Tashkent, TSUL, 2020, p. 38.
7. Niyozova S.S. Reasons for Suicide and the Issue of Responsibility. *International Journal of Pharmaceutical Research*, 2020, December, vol. 12, Suppl. iss. 3, p. 528.
8. Niyozova S.S. Reasons for Suicide and the Issue of Responsibility. *International Journal of Pharmaceutical Research* | Dec 2020 | Vol 12 | Supplementary Issue 3 p. 528.
9. Lozhkin A.I. Psikhologiya lichnosti agressivno-nasilstvennogo prestupnika (motivatsionno-smyslovoy aspekt) [Personality psychology of an aggressive and violent criminal (motivational and semantic aspect)]. Ekaterinburg, Ural legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, 2002, 136 p.
10. Antonyan Yu.M. Psikhologiya ubiystva [Psychology of murder]. Moscow, Yurist, 1997, 304 p.
11. Kudryavtsev V.N. Genezis prestupleniya. Opyt kriminologicheskogo modelirovaniya [Genesis of the crime. Experience in criminological modeling]. Moscow, 1998, 220 p.
12. Luneyev V.V. Motivatsiya prestupnogo povedeniya [Motivation for criminal behavior]. Ed. V.N. Kudryavsev. Moscow, Nauka Publ., 1991, 383 p.
13. Jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent viloyati sudi arxivi materiallari [Archive materials of the Tashkent regional court on criminal cases]. Dated 08.11.2021.
14. Murodov A.Sh. Ichki ishlar organlarining oiladagi zo'ravonlik bilan bog'liq huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirish [Improving the prevention of crimes related to domestic violence by internal affairs bodies]. Abstract of PhD thesis. Tashkent, 2019, p. 85.
15. Niyozova S.S. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, p. 3962.
16. Niyozova S.S. Strong Emotional Arousal (Effect) as a Criminal Law Norm. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2021, March 31, pp. 96–102. ISSN 2693-0803. DOI: 10.37547/tajpslc/Volume 03 Issue p. 03-15.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2023-yil 3-son

VOLUME 7 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2023.7.3.

BOSH MUHARRIR:

Rustambekov Islambek Rustambekovich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b., y.f.d.,
professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d.,
dotsent

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Y. Yarmolik, F. Muhammadiyeva,
Y. Mahmudov, E. Mustafojev

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Jurnal 27.09.2023-yilda tipografiyaga

topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 17,3 b.t. Adadi: 100. Buyurtma raqami: 71.

TDYU tipografiyasida chop etildi.